

Samed Vurgun'un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi

Yard. Doç. Dr. Ahmet BOZDOĞAN*

Özet: Samed Vurgun, Sovyet dönemi Azerbaycan Türk şiirinin tanınmış simalarından biridir. “Rejim propagandisti” sıfatıyla da bilinen Vurgun, manzumelerinde pek çok şairin adını anar. Bunlardan bir kısmına karşı sergilediği tavır, bir taraftan Vurgun’un sanat anlayışını yansıtırken diğer taraftan kendisine niçin “rejim propagandisti” sıfatının verildiğini göstermektedir. Söz konusu durumu ortaya koymak için bu yazıda onun bazı Türk şairleriyle ilgili değerlendirmeleri gözden geçirilmiş ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Samed Vurgun, sosyalizm, propaganda, Sovyet dönemi Azerbaycan Türk şiiri.

Giriş

Sovyet dönemi Azerbaycan Türk şiirinin mihver şairlerinden biri durumundaki Samed Vurgun (1906-1956)’un en belirgin özelliği “rejim propagandisti” olmasıdır. Fakat o aynı zamanda, elli yıllık ömrünün otuz yıldan fazlasını şiire adanmış çok kuvvetli bir şairdir. Kelimelere hâkimiyeti, halk kültürüne vâkıf oluşu, onun şiirlerini muhteva yönünden güçlendiren unsurlardır. Ayrıca, ölçülü şiirlerde vezne ve kafiye son derece hâkim olması, şiirlerinin şekil bakımından da güçlenmesini sağlamıştır. XX. Yüzyıl Azerbaycan Türk şiirinin gündeme geldiği hemen her ortamda Samed Vurgun’dan ve onun meşhur “Azerbaycan” şiirindeki;

“El bilir ki, sen menimsen,
Yurdum, yuvam, meskenimsem,
Anam, doğma vetenimsen!
Ayrılar mı könül candan?
Azerbaycan, Azerbaycan!” (Vurgun 1985a:266)

*Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / SİVAS
bozdoganahmet@hotmail.com

mısralarından bahsetmek âdeta gelenek olmuştur. Tek başına bu örnek bile Samed Vurgun'un ne kadar güçlü ve ne kadar tanınan sevilen bir şair olduğunu göstermektedir. Ama başta da söylendiği gibi, o bir rejim propagandistidir ve ortaya koyduğu eserler, bu özelliğinin şairlik gücünden önce hatırlanmasına neden olmuştur. Yani "*Samed Vurgun, bütün varlığı ile halk hayatına, sosyalizm vatanına, komünizm ideallerine bağlı bir sanatkâr olmuştur.*" (Oruceli 1956: 4).¹

Samed Vurgun, şiirlerinde gerek Türk, gerekse Türk olmayan pek çok şair, yazar ve düşünürün adını anmaktadır.² Türklerden Molla Penah Vâkîf (1717-1797), Fuzulî (1495?-1556), Nizamî (1140/1150-1214), Nesîmî (1369?-1417?), Dede Korkut (?-?), Mirza Elekber Sabir (1862-1911), Molla Veli Vidadî (1709-1809), Cambul Cabayev (1846-1945), Süleyman Stalski (1869-1937), Şerif Bağırzade (Şikeste) (?-?), Hüseyin Cavid (1882-1941), Osman Sarıvelli (1905-1982), Cafer Cabbarlı (1899-1934), Hurşid Banu Natevan (1832-1897), Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878), Hacı Kerim Sanılı (1878-1937), Bidiya (1918-?), Balas Azeroğlu (1921-?), Eli Fitret (1890-1947), Âşık Peri (1811-1847), Abdulla Şaik Talızade (1881-1959), Elesker (1821-1926), Ahmed Cavad (1892 ?-1937), Âşık Hüseyin Bozalğanlı (1864-1941), Adil Babayev (1925-1977), Tufarganlı Âşık Abbas (XVI.-XVII. Yüzyıl), Dilgam (?-1838), Âşık Şimşir (1893-1980), Celil Memmedgulzade (1869-1932), Tevfik Fikret (1867-1915), Nâzım Hikmet (1902-1963), Mikail Refili (1905-1958), Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) ve Yahya Kemal (1885-1958); Türk olmayanlardan da Firdevsî (936-1020), Byron (1788-1824), Puşkin (1799-1837), Taras Şevçenko (1814-1861), Voltaire (1694-1778), Diderot (1713-1784), Heinrich Heine (1797-1856), Mayakovski (1893-1930), Emil Verhaeren (1855-1916), Yemi Ciyao (1896-1983), Sayat Nova (1722-1795), Tagor (1861-1941) ve Louis Aragon (1897-1982) onun şiirlerinde doğrudan veya telmih yoluyla değinilen şairlerdir. Ancak, bunlardan Türk olanların bir kısmı, manzumelerde sanatçı kimliklerinden ziyade Samed Vurgun'la kişisel dostlukları münasebetiyle ve genellikle bir-iki kez adı anılan şairlerdir. Türk olmayanlar ise ya bütün dünyanın tanıdığı klâsikleşmiş isim olmaları ya Sovyetler Birliği'nin bir mensubu olmaları ya da siyasal bakımdan sosyalist düşünceyi benimsemiş olmaları münasebetiyle ve yine genellikle bir-iki kez adı anılan şairlerdir. Oysa Molla Penah Vâkîf, Fuzulî, Nizamî, Nesîmî, Dede Korkut, Mirza Elekber Sabir, Tevfik Fikret, Nazım Hikmet, Mikail Refili, Mehmet Emin Resulzade ve Yahya Kemal, adları özel sebeplerle anılan şairlerdir. Samed Vurgun'un bu on bir şairle ilgili düşünceleri, hem

onun şiir, şairlik ve sanat anlayışının, hem de siyasal tercihlerini sanatına nasıl yansıttığının somut şekilde tespit edilmesi bakımından önemli verilerdir. Bu açıdan adı geçen on bir şairin hangi vesilelerle onun şiirlerine girdiğini, Samed Vurgun'un bunlar hakkındaki görüşlerini gözden geçirmekte fayda vardır.

Samed Vurgun bu şairlerin hemen hemen tamamına Sovyet rejiminin bakış açısıyla yaklaşmış; haklarında değer açısından bir hüküm verirken fikirlerinin Sovyet rejimiyle uyup uymamasını dikkate almıştır. Onun bu yaklaşım tarzı sadece XX. yüzyılda ve Azerbaycan coğrafyasında yaşamış şairler hakkındaki değerlendirmeleri için değil, tarihin her döneminde ve Türk dünyasının her coğrafyasında yaşamış şairler hakkındaki değerlendirmeleri için geçerlidir. Zaten dikkat edilecek olursa Vurgun'un adlarını andığı yukarıda sayılan on bir şairden altısı Sovyet hâkimiyetinin Azerbaycan'da tesisinden önce yaşamıştır; üçü de Türkiye Türküdür ve - aşağıda görüleceği üzere- Vurgun'un bunlar hakkındaki kanaatlerinde onların düşüncelerinin ve davranışlarının sosyalist rejimin ilkelerine uy(durul)ması ya da uy(durul)maması önemli bir hareket noktasıdır. Bu yaklaşım tarzı, Sovyet Azerbaycanı'nda, sadece edebiyatta ve Samed Vurgun için değil, her alanda ve rejim taraftarı herkes için geçerlidir. Örneğin Şevket Rado Sovyet Rusya gezisine ait hatıralarını anlattığı eserinde bu durumu gözler önüne seren şu satırlara yer verir:

“Bakü'nün Millî Kütüphane'sinde bana söylediklerine göre, Azerbaycan'da yalnız Fuzulî hakkında iki yüze yakın etüt neşredilmiştir. Bu güzel bir şey. Azerîlerin kültürlerine olan bağlılıklarını gösteriyor. Fakat, bu etütlerin ne derece ilmî oldukları hayli şüphe götürür bir şeydi. Sokakta, bir kütüphanede, Fuzulî'nin eski harflerle basılmış ve nasılsa bir kenarda kalmış 'Leylâ ve Mecnun' adlı kitabını bulup satın aldım. Bu, resimlendirilmiş, oldukça iyi basılmış bir 'Leylâ ve Mecnun'du. İlk iş olarak ön sözünü okudum. Bu ön sözde muharrir Fuzulî'nin bir komünist olduğunu ispat etmeye çalışıyor, 'Şiirlerinde Fuzulî yer yer iştirakçilerin fikirlerine tercüman olmaktadır.' diyordu” (Rado 1968: 69-70).

Kuvvetli bir şair olduğu kadar inançlı bir rejim propagandisti olan Samed Vurgun, adı anılan on bir şairi, onların fikirlerinin sosyalist rejime uygun düşüp düşmemesine göre “iyi” ya da “kötü” şair olarak gösterir. Dolayısıyla Samed Vurgun'un şiirlerinde adı geçen bu on bir şairi onun “müs-

pet bakış açısıyla ele aldığı şairler” ve “menfi bakış açısıyla ele aldığı şairler” olmak üzere iki alt başlıkta gözden geçirmek uygun olur.

Bu ön veri ve değerlendirmelerin ışığında Samed Vurgun’un adı geçen on bir şairle ilgili görüşleri hakkında şu tespit ve tahliller yapılabilir:

Şiirlerde Müspet Bakış Açısıyla Ele Alınan Şairler

Molla Penah Vâkıf, Fuzulî, Nizamî, Mirza Elekber Sabir, Nesîmî, Dede Korkut, Tevfik Fikret ve Nâzım Hikmet, Samed Vurgun’un manzumelelerinde müspet bakış açısıyla ele alınan şairlerdir.

Hemen ve tekraren söylemek gerekir ki bu şairlerin bahis konusu yapılan özelliklerinin sosyalist rejimin temel ilkeleriyle çatışmaması (veya Samed Vurgun tarafından öyle gösterilmesi), onların müspet bakış açısıyla ele alınmasına vesile teşkil eden asıl amildir. Samed Vurgun’a göre adını andığı kişilerin sosyalist rejimin Sovyetler Birliği’nde tesisinden önce ya da sonra yaşamış olmaları önemli değildir. Ona göre asıl önemli olan, adı geçen kişilerin siyasal fikirlerinin ve dünya görüşlerinin rejime uygun olup olmamasıdır. Dolayısıyla o, Sovyetler Birliği’nin Azerbaycan’da tesisinden yıllarca önce yaşamış şairlerle ilgili görüş bildirirken bile, onların fikirlerinin Sovyetler Birliği’ndeki sosyalizm anlayışıyla uyuşup uyuşmayacak olmasını referans alır.

Samed Vurgun’un manzumeleri içerisinde kendisi ve eserleri hakkında en fazla fikir yürütülen ve yorum yapılan şairler, Vâkıf, Fuzulî, ve Nizamî’dir. Molla Penah Vâkıf, Azerbaycan edebiyatında yeni bir devir açan şair olarak bilinir. Ona gelinceye kadar Şah İsmail ile başlayan Türkçecilik hareketi bir yana bırakılacak olursa Azerî edebiyatı Fuzulî mektebinin takipçisi durumundadır. Klasik edebiyatın bütün özellikleriyle devam ettiği bir devirde Vâkıf, şiirin konuları için yeni açılımlar getirir. Halkın hayatı, yaşayışı, giyiniş tarzı, gelenek ve görenekleri, insanın güzellikleri ve psikolojik dünyası, sevgisi, bu iyimser tabiatlı şairin eserleri için zengin birer malzeme olur. Vâkıf’ın şiirlerinde yer yer Arapça ve Farsça tamlamalara rastlanmakla birlikte, hece ve aruz ölçülerinin her ikisini de kullanan Vâkıf’ın bütün eserleri sade, külfetsiz ve halkın anlayabileceği bir dille yazılmıştır (bk. Yıldırım 1984: 239-240).

Vâkıf birçok Azerî şairini olduğu gibi, Samed Vurgun’u da etkilemiştir. O, Samed Vurgun’un en çok sevdiği, saygı duyduğu ve eserlerinde -Türk olsun ya da olmasın- bütün şairlerden fazla yer verdiği isimdir. Vurgun, Vâkıf hakkında “*Henüz çocuk iken ben Vâkıf yaratıcılığının tesiri altında idim. Onun güzel şiirleri, aydın ve halk dili benim yaratıcılığımıza çok tesir*

etmiştir. Ben, ilk şiirlerimi Vâkîf'in cazibe kuvvesinin tesiri altında yazdım." (Vurgun 1985a: 423-424) diyerek, ona olan hayranlığını dile getirmiştir. "Vâkîf" (Vurgun 1988: 5-136) adında manzum bir tiyatro eseri kaleme almış olması da Samed Vurgun'un ona olan ilgisinin derecesini göstermektedir:

Vâkîf, Vurgun'un şiirlerinde her şeyden önce iyi bir şair olarak anılır. Ana diline verdiği önem ve vatanına bağlılığı ise Vâkîf'in diğer bir özelliği olarak belirtilmiştir.

Vağif! Ey şe`rimin könül dastanı³
De, söhbetin hanı, de sazın hanı?
Ey könül yolçusu, güler senetkar,
Ğedrini bilmedi senin saraylar.
İran ordusunu yeridende sen,
Dedin ki, yadlara keçmesin veten.
Dedin: Serçeşmeler, dağlar bizimdir,
Almalı, armudlu bağlar bizimdir.

Dedin ki: El dili, el şe'ri gerek (Vurgun 1985a: 261)

mısralarında Vâkîf, şiirde bir destan, bir zirve olarak nitelendirilmiştir. Bu mısralarda Vâkîf'in Karabağ hükümdarı İbrahim Halil'in saray hizmetine girmesine ve İran hükümdarı Ağa Muhammed'in Karabağ'a saldırısı sırasında esir düşmesine de telmihte bulunularak, onun kıymeti bilinmemiş bir vatansever olduğu ima edilmiştir. Bu manzum parçada geçen;

Vağif! Ey şe`rimin könül dastanı
De, söhbetin hanı, de sazın hanı?

mısraları, aynı şiirin değişik yerlerinde tekrarlanarak, Vâkîf'in, şiir sanatının zirvesi olduğu fikri pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Samed Vurgun, Vâkîf'in şiirlerinin niteliklerini "Seadet Neğmesi" başlıklı şiirde şu dörtlülle dile getirmiştir:

Her sözü, söhbeti duzlu, mezeli,
Süzür keklik kimi eller gözeli.
Dilsiz eslerden baş galdırarag,
Dil açmış Vağif'in şirin gezeli. (Vurgun 1947: 128).

Bu mısralarda Vâkîf'in Türkçeye karşı beslediği sevgi ve onu koruma gayreti anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak, Samed Vurgun'un şiirlerinde

Vâkıf'ın Azerî Türkçesinin bayraktarlarından olduğunun daha açık şekilde ifade edildiği mısralar da vardır:

Getir hatirine Vağif'i bir dem,
Gırlıdı gelbinde bir yurdun sazı...
Ağladı ardınca gözlerinde nem
Uçan durnaların küskün avazı
Gerdi sinesini o, Fars diline,
Bağırıldı: Öz dilim, öz şe`rim gerek. (Vurgun 1985a: 277).

Samed Vurgun, Vâkıf'ın ana diline verdiği önem dolayısıyla Azerî Türkçesini "Vâkıf'ın dili" diye nitelendirir. Puşkin'in "Yevgeni Onegin" adlı eserini Azerî Türkçesine çeviren Vurgun, bu işi alınının akıyla bitirmesinin verdiği gönül huzuru münasebetiyle kaleme aldığı ve Puşkin'e hasrettiği "Böyük Şairin Şerefine" adlı manzumesinin başında yer alan;

Ahıtdım alnımın inci terini,
Yanmadım ömrümün iki iline.
Rusiya şe`rinin şah eserini
Çevirdim Vağif'in şirin diline (Vurgun 1985a: 288)

mısralarıyla Vâkıf ile "şirin" sıfatını verdiği Azerî Türkçesi arasındaki münasebeti gösterir. Hatta bu manzum kısmın son mısramın, şiirin ilk yayımında Çevirdim ilk defe Türk'ün diline (Vurgun 1985a: 428) şeklinde olması, Vurgun'un Vâkıf ile Türk dilini ne derecede aynileştirdiğini gözler önüne serer. Üstelik bu aynileştirme tek örnekle de kalmaz. Yukarıda verilen;

Gerdi sinesini o, Fars diline,
Bağırıldı: Öz dilim, öz şe`rim gerek
mısralarının ilk yayımındaki şekli
O gerdi köksünü Fars'ın diline
Haygırıldı: Türk sözü, Türk şe`ri gerek (Vurgun 1985a: 426)

biçimindedir. Bu mısralar bir taraftan Samed Vurgun'un Vâkıf hakkındaki düşüncelerini yansıtırken, diğer taraftan da her ikisinin birden Türk diline bakış açısını gösterir. Zaten siyasal düşüncesi, dünya görüşü ve edebiyat anlayışı hangi çizgide olursa olsun, Azerî şairlerinin hemen hepsi ana diline karşı son derece sevgi ile bağlıdır. Azerî şairlerin bu konudaki hassasiyetinin nedenleri başlı başına ele alınmayı bekleyen bir konudur. Ancak, burada şu kadarı söylenebilir ki onların ana dillerine karşı büyük bir sevgi ile bağlı olmalarında başka etkenlerin yanında Vâkıf'ın payı

yabana atılamayacak kadar önemlidir. Tabii hemen belirtmek gerekir ki Samed Vurgun “rejim propagandisti” kimliğinin gereğine ve Stalin döneminin siyasal konjonktürüne uygun olarak yukarıda verilen mısraların ilk baskılarındaki “Türk” sözcüğünü şiirlerinin ikinci yayımlarında değiştirmiştir.

Vurgun’a göre Vâkıf, bütün vatan evlâtlarının vazgeçilmez ilham kaynaklarından biridir. O, bu görüşlerini, çok sanatkârane bir şekilde yapıldığını düşündüğü Vâkıf’ın heykeli karşısında, hislerinin tercümanı olmak üzere kaleme aldığı şu mısralarla dile getirir:

Algış bizim sehnemizin gudretine!

Ziynet verdi o Vağif’in suretine,

İlham aldı öz oğlundan ana veten (Vurgun 1986: 290)

Yukarıda Rado’dan yapılan bir alıntıda, Sovyet dönemi Azerî aydınların, Fuzulî’yi komünist gibi gösterme gayreti içinde olduklarına dikkat çekilmişti. Benzer şekilde Samed Vurgun da XVIII. yüzyılda yaşamış Vâkıf’ı komünist rejim paralelinde düşünen biri olarak göstermeye çalışır.

Vurgun, “Vâkıf” adlı piyesinde onu konuştururken,

Boş sözdür ‘Dünyanı heçden yaradan’

Bütün cennetleri guracag insan (Vurgun 1988: 17)

sözleriyle Vâkıf’ın, “Dünya’nın yoktan yaratıldığı” ve “cennet” inancını kabul etmediği imajını uyandırmaya çalışmaktadır. Bu ifadeler, Samed Vurgun’un tarihî şahsiyetleri veya halk kültürünü şiirlerine ustalıkla yerleştirerek rejimin propagandası için nasıl malzeme yaptığına tipik bir örnektir. Çünkü onun, Dünya’nın yoktan yaratıldığına ve Cennet’in varlığına inanmayan biri olarak takdim etmeye çalıştığı Vâkıf, medrese eğitimi almış ve eserlerinde

Vâkıfâ göz yum cihanın bahma hub u zıştine

Yüz çevir Al-i Abâya Ahmed-i Muhtare bah (Banarlı 1987:743)

diyecek kadar hayatı boyunca sunnî inancına sıkı sıkıya bağlı kalmış bir Müslümandır.

Samed Vurgun’un nazarında Vakıf, bütün Azerbaycan’da herkes tarafından sevilen ve taktir edilen bir şairdir. Hatta Vurgun’a göre Vakıf bir dağ, bir meş`aledir:

Ana yurdun gız-gelini

Vağif’in de heykelini

Üreyinde,

Dileyinde

Galdırmışdır bir dağ kimi,

Yandırmışdır ırag kimi (Vurgun 1985a: 386).

Samed Vurgun'un müspet bakış açısıyla adından bahsettiği bir diğerk Türk şairi Fuzulî'dir. Zaten Fuzulî Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olması münasebetiyle onu üstat olarak görmeyen ve eserlerinden etkilinmeyen şair yok gibidir. Samed Vurgun da bir Azerbaycan Türk şairi olarak bu genellemenin dışında tutulamaz. Fakat, Vurgun'un Fuzulî'yi ele alış tarzıyla Vâkîf'ı ele alış tarzı biraz farklılık gösterir. Yukarıda da görüldüğü üzere Vâkîf, şairliği, ana diline bağlılığı, kahramanlığı ve vatanseverliği gibi farklı açılardan ele alınmış ve örnek bir kişilik olarak gösterilmiştir. Fuzulî ise daha ziyade divan şiirinin mihver şahsiyetlerinden biri olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte aşağıda görüleceği üzere, zaman zaman Fuzulî'nin büyük şair olarak değerlendirildiği mısralar, Vurgun'un ona karşı da müspet bir yaklaşım tarzı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, Fuzulî'nin yaşadığı dönemle Sovyet rejimi arasında mukayese yapıldığı da olur. Bu mukayeseler, Samed Vurgun'un Fuzulî ile ilgili görüşleri olarak değil; şairin sosyalist rejimin propagandasını yapma gayretleri olarak yorumlanmalıdır.

Samed Vurgun, Oktyabr (Ekim) İhtilâli'nin 20. yıl dönümü münasebetiyle yazdığı "Bayram Gabağı" (Vurgun 1985a: 323) adlı manzumede sosyalist vatani methederken, bir vesile ile Fuzulî'yi de anar. Yaşadığı devrin özelliklerinden dolayı Fuzulî'yi dert şairi, şiirlerinin de göz yaşıyla dolu olduğunu ima eden Samed Vurgun, sosyalist rejimin hüküm sürdüğü kendi dönemini ve vatanını ise bağımsızlığın ve insan haklarına saygının timsali olarak gösterir:

Göyde deyil, yerde gedir ulduzların gurultayı

Yeddi oğul ya gız doğan bizim sağlam analardır,

İndi bildim analığın ne mügeddes haggı vardır

Al gumaşa bezenmişdir bu dağların gözelleri,

Sağ olsaydı ağlamazdı Fuzulî'nin gazelleri...

Azad neğme, azad könül yurdumuzun şöhretidir,

Bunlar bizim ganunların insanlara hörmetidir (Vurgun 1985a: 324)

Bu mısralarda "Fuzulî" adı ile "gazel" kelimesinin bir arada kullanılmış olması, okuyucunun doğrudan klasik Türk şiirini hatırlamasına vesile olur. Aynı mısradaki "ağlamak" fiilinin kullanılmış olması da "gazel nazım

türünün kasvet verici bir muhtevaya sahip olduğu” gibi bir yorum yapmayı mümkün kılar. Böylece okuyucunun zihninde “Fuzulî'nin şiirlerinde hüznün hâkim olduğu” şeklinde bir imaj uyanır.

“Sağ olsaydı ağlamazdı Fuzulî'nin gazelleri...”

mısraı bir bütün olarak düşünüldüğünde ise okuyucunun zihninde “Fuzulî gibi bir şair, eğer sosyalist rejimin hüküm sürdüğü bir ülkede yaşamış ve şiir yazmış/söylemiş olsaydı böyle karamsar bir ruh hâline sahip olmazdı ve gazelleri kasvet verici bir yapıda bulunmazdı.” düşüncesinin uyandırılmaya çalışıldığı sonucu çıkarılabilir. Zaten Vurgun'un amacı da budur.

Samed Vurgun ilk kadın Azerî pilotlardan Leylâ Memmedbeyli (1912-?) için yazdığı “Leylâ” (Vurgun 1985a: 250) başlıklı şiirde “Leylâ ve Mecnun” hikâyesinin kadın kahramanı Leylâ ile ilk kadın Azerî pilotlardan Leylâ arasında isim aynıyetinden dolayı ilgi kurar ve “Leylâ ve Mecnun” denilince akla ilk gelenlerden Fuzulî'yi de şiirinin mısralarına dahil eder:

Bu ad şairlere çohdan tanışdır,
Bu adla çohlari tutulmuş derde...
Belke deyilecek söz galmamışdır?
Doğdu Leylâ'sını bizim günler de...

Fuzulî çatarag sıh yaşlarını,
Leyli'nin eşğine saldı Mecnun'u,
Ahıtdı hesretle göz yaşlarını,
Bize heber verir tarihler bunu (Vurgun 1985a: 250)

Samed Vurgun bir başka manzumesinde de Fuzulî'nin

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı (Fuzulî 1990:264)

beytine telmihte bulunarak, onun devamlı göz yaşı döktüğünü, hep yalnızlık çektiğini ve seher yelinden başka dostu olmadığını; bunun için de meydana getirdiği şiirlerin insanları hüzne sevk ettiğini dile getirir:

Fuzulî doymadı göz yaşlarından,
Açdı gapısını seher yelleri.
İncidi en yakın sirdaşlarından,
Ağlayıb, ağlatdı bizim elleri (Vurgun 1985a: 277)

Vurgun, Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulmasının yirminci yıl dönümü münasebetiyle yazdığı “20 Bahar” (Vurgun 1985a: 383) başlıklı

uzun manzumesinin bir yerinde de İran toprakları içinde kalan Güney Azerbaycanlı kadınların çektikleri sıkıntılardan, kafes arkasında ömür tükettiklerinden bahsettikten sonra,

Eşit bu neğmemi, Tebriz gözeli.
Adındır eşgimin ilki, ezeli

...

Füzulî şe`rinde adın var senin,
Güssedir ovlağın, gemdir vetenin (Vurgun 1985a: 387)

der. Görüldüğü gibi Fuzulî yine “şiiirlerinde derli insanları anlatan bir şair” olarak anılmıştır. Buna rağmen Fuzulî, Samed Vurgun’a göre yine de büyük şairdir. Çünkü meşhur “Azerbaycan” (Vurgun 1985a: 266) şiiirinde belirtildiği şekliyle Fuzulî geçmişten geleceğe yadigâr kalan ölmez eserlerin şairidir:

Ölmez kônül, ölmez eser,
Nizamîler, Füzulîler!
Elin gelem, sinen defter,
De gelsin her neyin vardır,
Deyilen söz yadigardır (Vurgun 1985a: 269).

Nizamî de Samed Vurgun’un müspet bakış açısıyla ele alıp adından övgüyle bahsettiği şairlerdendir. Nizamî aslen Türk olmakla birlikte şiiirlerini Farsça yazmıştır. Buna rağmen Azerbaycan Türkleri Nizamî’ye sonsuz sevgi duyar ve onu büyük bir Azerbaycan şairi olarak değerlendirirler. Azerbaycan’da Nizamî adını taşıyan eğitim kurumlarının bulunması, ülkenin değişik yerlerinde heykellerinin dikilmiş olması gibi göstergeler, bu ilgiyi ve sevgiyi yansıtır. Samed Vurgun da Nizamî’ye büyük bir sevgi ve saygı besler. Bu sevgi ve saygının etkisiyle onun Farsça olan “Leylâ ve Mecnun” mesnevîsini Azerî Türkçesine çevirmiş, ayrıca onun “Hüsrev ve Şirin” mesnevîsini esas alarak “Ferhat ve Şirin” (Vurgun 1988: 313-451) adlı manzum bir tiyatro eseri vücuda getirmiştir.

Nizamî şiiirlerini Farsça yazmış olmasına rağmen Vurgun onu da Vâkıf gibi ana dilini seven bir şair olarak tarif eder ve Nizamî’nin ana diline verdiği önemi şu mısralarla dile getirir:

Heber aldım Nizamî’den,
Deyir: ‘Hoşbeht oldu veten,
Öz sevgilim-
Ana dilim

Can gurtardı yad ellerden-

Teze geldim dünyaya men' (Vurgun 1985a: 385).

Nizamî Farsça yazmakla birlikte şiirlerinde, Türk olduğunu söyleyen ve Türklüğün olumlu vasıflarını zaman zaman dile getiren bir şairdir.

“Nizamî'nin sözlüğünde Türk kelimesi ilk önce adalet, hakkaniyet, iyilik ve hümanistlik demektir. (...) Nizamî kendisinin çok sayıda methiyelerinde Hazret-i Muhammed'in büyüklüğünü vurgulamak için ona Türk diyor.” (Aliyev 1991: 22-23).

Bundan başka Nizamî şiirlerinde zaman zaman Türkçe kelimelere de yer verir. Ama bütün bunlar Nizamî'nin Türkçeyi “öz sevgilim” diye niteleyecek kadar ona bağlı olduğunu göstermez. Hatta Nizamî'nin konuşma dilinin Türkçe olup olmadığı bile kesin bir hükme bağlanmış değildir. Mehmet Emin Resulzade, Nizamî'nin “...konuşma dilinin Türkçe olmadığını kimse ispat edemez.” (Resulzade 1951: 31) demekle bu konudaki bilinmezliği ortaya koymuş olur.

Şüphesiz Vurgun, Nizamî'nin bütün eserlerini Farsça yazdığını bilmektedir. Buna rağmen onun Nizamî'yi ana dilini “öz sevgilim” diye niteleyen ve vatanının “hoşbaht” olmasını “ana dilinin bağımsızlığına bağlayan” biri olarak göstermesi, herhangi bir tarihsel durum hakkında hüküm verirken referans olarak aldığı bilginin doğruluğunu teyit etme ihtiyacı duymaksızın keyfî davrandığını gösterir. Elbette bir sanatçı olarak Vurgun, şiirlerinde tarihsel doğruları anlatmakla yükümlü değildir; ama bu ona doğruluğu teyit edilmemiş tarihsel bir duruma ait bilgileri şiirlerinde “kesin doğru” diye aktarma hakkını vermez.

Öte taraftan Nizamî'yle ilgili bu mısraların, Azerbaycan'ın Sovyet hâkimiyetine girmesinin yirminci yıl dönümü münasebetiyle yazılmış “20 Bahar” başlıklı manzumede bulunması da Vurgun'un buradaki asıl amacının Nizamî'yi övmekten ziyade kendi siyasal düşüncelerinin propagandasını yaparken onun adını kullanmak olduğunu gösterir. Bu durum, Samed Vurgun'un herhangi bir fikri ortaya koyarken çok iyi bildiği halk kültüründen ve çok iyi tanıdığı tarihî şahsiyetlerden faydalanma alışkanlığının bir tezahürüdür.

Samed Vurgun Nizamî'yi sadece ana dili konusunda değil; başka konularda da Vâkıf'la eş değer görür. Örneğin Vâkıf için söylediği ve yukarıda verilmiş olan,

Ana yurdun gız-gelini

Vağif'in de heykelini

Üreyinde,

Dileyinde

Galdırmışdır bir dağ kimi,

Yandırmışdır ırag kimi.” (Vurgun 1985a: 386)

şeklindeki manzum parçanın ikinci mısraı, şiirin ilk yayımında

“Nizamî'nin heykelini” (Vurgun 1985a: 440)

şeklinde dir. Bu da Vurgun'un Nizamî ile Vâkıf'ı aynı ölçüde benimsediğini ve taktir ettiğini göstermektedir. Bundan başka Vurgun, Nizamî'yi Fuzulî ile de aynı değerde görür. Bunu, Fuzulî ile ilgili değerlendirme yapılırken verilen,

Ölmez gönül, ölmez eser,

Nizamîler, Füzulîler!

Elin ğelem, sinen defter,

De gelsin her neyin vardır,

Deyilen söz yadigardır. (Vurgun 1985a: 269)

mısralarından rahatlıkla anlamak mümkündür.

Samed Vurgun Nizamî'yi âdeta Azerî Türklerinin timsali olarak görür. O, bu görüşünü “Nizamî” (Vurgun 1985a: 367) başlıklı manzumesinde şu mısralarla şiirleştirir:

Ay'dan mı Güneş'den mi yarandın, de, nedensen?

Halgın gözü de, ğelbi de, vicdanı da sensen. (Vurgun 1985a: 367).

Samed Vurgun'un müspet bakış açısıyla ele aldığı diğer Türk şairi Mirza Elekber Sabir'dir. Sabir, Azerî şiirinin önemli isimlerinden biridir. O, hem çok yüksek seviyede şiirler yazmış, hem de kendisinden sonra gelen bütün Azerî şairler üzerinde derin tesirler bırakarak, yeni Azerî şiirinin temellerini atmıştır. Aynı zamanda “*inkılâbî-satirik şiirin yalnız Azerbaycan'da değil bütün Yakın Şark'ta bayraktarı sayılan da M. E. Sabir idi.*” (Mir Celal vd. 1974:88).

Vurgun, Sabir'i Azerbaycan'ın yetiştirdiği büyük şairlerden biri ve mert bir insan olarak değerlendirir. “Sabir'in Şerefine” (Vurgun 1985a: 294) başlıklı manzumede “kara geçmiş”i düşünen şair, sonra Sabir'e seslenir:

Heyalım bu gece varag varagdır,

Dilsiz esleri o yaracagdır.

Gözüme bir gara keçmiş görünür,

Bir gara keçmiş ki bizden uzagdır

Sabir, o günleri getirme yada,
Dünya unutmamış seni dünyada...
Sinene çarpdığca kinli dalgalar
Bir goca dağ kimi durdun deryada.

Oyanmış bu güneş, bu yer, bu insan,
Artık ne gamçı var, ne gara zindan,
Ne matem hıçgırır bülbülün sesi,

O da ilham alır insan ağzından. (Vurgun 1985a: 295-296).

Görüldüğü gibi Vurgun yine içinde bulunduğu zamanı; dolayısıyla da Sovyet vatanını övmeye çalışmaktadır. Bu, rejim propagandisti Vurgun'dan beklenen bir tavidir. Burada dikkati çeken husus, onun propaganda kokan mısralar için Sabir'i vesile yapmış olmasıdır.

Sabir'in Azerbaycan'da satirik akımın kurucusu olduğu yukarıda söylenmişti. Samed Vurgun Sabir'i bu yönüyle de anar. Vurgun, şairlerin devamlı gamdan, kederden, gözyaşından bahsetmesini eleştirerek, artık bu tarz şiirler yazmaktan vazgeçilmesi gerektiğini söyler; büyük hiciv ustası Sabir'in varisleri durumundaki çağdaş şairleri mezheke (şaka, lâtife, küçük komedi) yazmaya çağırır:

Var mı şe`rimizde mezheke yazan,
Ohucu gözleyir bunu her zaman
Unutmag olmaz ki doğrudan da biz
Böyük Sabir'lerin varisleriyik.

Yeter bulutlardan vurduğumuz dem,
Biraz de gülgüden danışsın gelem.
Bunun heyri var ki, zereri yohdur,

Gülmeli insanlar heyatda çohdur (Vurgun 1985a: 331).

Vurgun'un müspet bakış açısıyla yaklaştığı ve adından övgüyle bahsettiği şairlerden biri de Nesîmî'dir. Hurufî olan Nesîmî'nin şiir ve fikirleri şeriata aykırı görüldüğü için derisi yüzülerek öldürülmüştür. Samed Vurgun, şiirin "ülker yıldızı" diye nitelediği Nesîmî'yi hak bildiği yolda ölüme gidecek kadar ilkeli, mert; şiirleri ve fikirleri hiç bir zaman unutulmayacak biri olarak görür:

Nesîmî zahidle durdu üz-üze,
Söyledi: Hagg adlı bir divan gurag;

Atdı pençesini gece gündüze,
Boğdu heğigeti sade fırlıdag...
Zahidin barmağın kesseniz eger,
Tanrı dediyine arha dönderer...
Bu misğın âşige bahın da biraz,
Diri soyulsa da dözer, ağlamaz.
Sen ey ülkerimiz, sönmez senetkar!
Esrler boyunu gördü gözlerin;
Tarihler boyunca galdı yadigar
Ölmez fikirlerin, ölmez sözlerin!.. (Vurgun 1985a: 276-277).

Bu mısralarda Vurgun, Nesîmî'nin,

“Zâhidin bir parmağın kessen döner Hak'tan kaçır
Gör bu gerçek âşıkı ser-pâ soyarlar ağırmar
Soyun ey sellah-ı mirdârlar Nesîmî'nin tenin
Bunca nâ-merdi görün bir er kınarlar ağırmar” (Nesîmî 1990: 190)

beyitlerine telmihte bulunarak onun derisinin yüzülmesi hadisesini gündeme getirir ve kendisini ölüme götüreceği bile olsa doğru bildiği fikirlerden vazgeçmediğini anlatır. Vurgun'un bu mısralarda Nesîmî'yi övmesinin sebebini, onun şeriatla çatışan tasavvufi düşüncelerinin bulunmasında aramak gerekir. Gerçi ilk anda bu mısralardan doğrudan böyle bir sonuç çıkarmak mümkün değil gibi görünmektedir; ama “sosyalist rejimin propagandisti” yönüyle meşhur olmuş Vurgun'un, fikirleri şeriatla çelişen birini sırf bu sebepten övmüş olabileceği ihtimali hiç de yabana atılacak cinsten değildir. Hele bu mısralar,

O büyük Lenin'in al nişanını
Tahdı yahasına şair-komsomol
Sen azad ilhamım o gündən beri,
Garlı bulutların üstən aşırşan. (Vurgun 1985a: 278)

gibi ifadelerin de yer aldığı “Azad İlham” başlıklı şiirde geçiyorsa bu düşünceye daha kolay ulaşılır.

Samed Vurgun, Dede Korkut'u da yüzyıllar öncesinden seslenen, sazını sinesine basıp Azerbaycan için kahramanlık destanı söyleyen bir ozan olarak tarif eder:

Dede Gorhud dediyimiz min bir yaşlı bir ozan da
Goca vahdı öz sazını sinesine basacagdır,

Bütün halglar ve tayfalar ona gulag asacaktır.

O açacağı deniz kimi tükenmeyen ağılını,

Söyleyecek öz yurdunun ğehremanlığı nağılını. (Vurgun 1985b: 101).

Bu mısralarda Vurgun'un Dede Korkut için söyledikleri, "çağdaş bir Azerî şairinin önceden yaşamış kendi milletinden bir başka şairi övmesi" şeklinde yorumlanabilir. Fakat, bu mısraların "Geleceğin Toy-Bayramı" (Vurgun 1985b: 98) başlıklı bir manzumenin içinde yer aldığı ve bu manzumedeki sosyalist rejimle yönetilen bir ülkenin gelecekte nasıl müreffeh olacağını anlatıldığı düşünülecek olursa Vurgun'un Dede Korkut'a neyin destanını söyletmek istediği açıkça anlaşılır. Zaten bu mısralar içinde yer alan "bütün halklar ve kabileler" ifadesi de okuyucunun, sosyalizmin vazgeçilmez ilkelerinden biri durumundaki "beynelmilecilik" kavramını hatırlamasına matuf olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu mısralar, Samed Vurgun'un rejim propagandası yaparken halk kültürünü ve tarihi kişilikleri şiirine nasıl ustalıklarla malzeme yaptığının sayısız örneklerinden bir diğeri olarak alınabilir.

Bir Türkiye Türkü olmakla birlikte, siyasal düşünce bakımından yönetimle ters düşünce yurt dışına kaçan; hatta Türk vatandaşlığından çıkıp Borzeçki soyadını alan (bk. Kaplan 1984: 384) ve komünist ideallere sıkı sıkıya bağlı olan Nazım Hikmet de Samed Vurgun'un sevgi ve saygıyla andığı şairlerdendir. Vurgun, "Hereket" (Vurgun 1985a: 106) şiirini "Nazım Hikmet'e" ithaf eder. "Hereket" şiiri, ahengin ses tekrarlarıyla sağlandığı ve şekil bakımından klasik şiir kalıplarının kullanılmadığı yapısıyla Nazım Hikmet'in birçok şiiriyle büyük oranda benzer. Zaten gerek Nâzım Hikmet'in birçok şiiri, gerekse Vurgun'un "Hereket" ve aynı anlayışla kaleme aldığı şiirleri, öncülüğünü "*...Ekim Devrimi'ni 'kendi devrimi' olarak karşılayıp benimsemiş, yeteneğini olanca cömertliğiyle devrimin hizmetine sunmuş...*" (Vladimirov, S. vd. 2001: Arka Kapak) Rus şair Mayakovski'nin yaptığı simgeci-imgeci fütürist anlayışla kaleme alınmış eserlerdir. Buradan hareketle onun çizgisinde birleşen iki şairden Samed Vurgun'un Nâzım Hikmet'e duyduğu yakınlığın hem sanat hem de siyasal boyutunun olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Samed Vurgun'un Nâzım Hikmet'e duyduğu yakınlıkta siyasal fikir birliği de etkili olmuştur.

Tevfik Fikret de Samed Vurgun'un manzumelerinde müspet bakış açısıyla anılır. Vurgun, Fikret'i, takip edilecek, yolundan gidilecek bir şair olarak görür:

Yene hicran, yine dert galdı bize...

İşte bundan meni sarsıtdı heyat,

İsteyer... İsteye varmaz bu ganad.
Lakin ümmid, o büyük desti- kerem
Ohuyur gelbime bir başga senem
Ki, şebabin üzü bir kün gülecek,
Ağlayan gözleri ohşar, silecek,
Yeni bir sehneyi- ülfet doğacag,
Garalar zehrimi birden soracag.
O zaman Fikret'i te` gib ederek
Bu yahin dağları dümdüz gederek,
Ohuyub keçmişe le`net, yaşaram,
Tohunub göylere bir gün çoşaram.

Meni mehv etse de fikrim, elemim. (Vurgun 1985a: 68).

Bu manzum kısım bir bütün olarak düşünüldüğünde, buradaki sözleriyle Vurgun'un, Fikret'in "İzler" ile "Tarih-i Kadim" şiirlerine ve "Bir Tasvir Önünde" başlıklı şiirindeki, Hak bellediğin bir yola, yalnız gideceksin. (Tevfik Fikret 1985:80) mısraına telmihte bulunduğu söylenebilir. Çünkü "Fikret'i te` gib ederek" ifadesi okuyucuyu Tevfik Fikret'in "İzler" şiirine, "Ohuyub keçmişe le`net" ifadesi "Tarih-i Kadim" şiirine ve manzum kısmın son iki mısraı da, Hak bellediğin bir yola, yalnız gideceksin mısraına götürür. Bu da Vurgun'un Fikret'i çok okuduğunu ve onun fikirlerini benimsediğini gösterir.

Tevfik Fikret'in, kişisel psikolojisinden kaynaklanan sebeplerle hayata, devlete, dine ve Allah'a karşı isyankâr bir tavrı olmuştur. Bu tavır Edebiyat-ı Cedide devresiyle birlikte, hele hele 1908 sonrasında kendisini daha belirgin şekilde hissettirir. Fakat, "*Fikret'in bu isyanlarında bir sosyalist veya marksist görüşü aramak, Fikret'i benimsemediği düşüncelere sahip göstermek için harcanmış fazla bir çaba olur.*" (Sertel 1996:91). Bununla birlikte gerek "Tarih-i Kadim"deki, gerekse "Tarih-i Kadim'e Zeyl"deki kimi ifadelerden hareketle onun materyalist biri olduğunu söylemek mümkündür (bk.: Sertel 1996:139-145). "Tarih-i Kadim"i ve "Zeyl"ini okuduğu anlaşılan Samed Vurgun da muhtemelen Fikret'in materyalist tarafına duyduğu yakınlığın etkisiyle ona sempatiyle bakmakta ve kendisini takip edilecek, yolundan gidilecek bir şair olarak görmektedir.

Şiirlerde Menfî Bakış Açısıyla Ele Alınan Şairler

Buraya kadar Vurgun'un şiirlerinde müspet bakış açısıyla anılan sekiz Türk şair ele alınmıştır. Bunlardan başka onun şiirlerinde adı geçen ve

menfi bakış açısıyla anılan Türk şairler de vardır. Bunlar, Mikail Refili, Mehmet Emin Resulzade ve Yahya Kemal Beyatlı'dır.

Mikail Refili "filoloji doktoru, profesör, şair ve edebiyatşinas"tır (Vurgun 1985a: 405). Samed Vurgun, "Mektub" (Vurgun 1985a: 122) başlıklı manzumesinin başlık altına Refili'nin, "Neş`edir yaşamag, neş`edir heyat!" mısraını yerleştirerek, manzumesinde bu mısrayı ve onun şairini ağır bir dille hicveder:

Ne geder hoş geldi gulaglarım
Bir efsane geder dadlı sözlerin...
Duyduğca derin,
Derin bir yalan var bu sözde, yalan!

...

Görmediyim,
Feget tanıdığım Şerg ellerinin
Gocası ve genci demezdi bunu,
Feget sen,
Sen dedin ey şair,
 Bunu kef üstden...
Çünkü sen,
Gızgın gurşunlara sine germedin,
Atlı neferlere yol göstermedin...
Çünkü o yolu,
O yol ki, varlığı üsyanla dolu,
Sen görmedin o yolu
Yumuşag ve ağ derin
İpekler içinde humarlandığca,
Yosma gözellere dastanlar dedin,
Neş`eler yedin!
Görmedin meşin jaketli
Rus işçisinin gızıl
 Güllesini,
O top-tüfeng sesini,
Görmedin sen"
Aclığından dişleri kilidlenen
Gatar-gatar

böyük-böyük,
yığın-yığın canları,
fedakar insanları;
Sen görmedin o ili,
Görmedin, Refili! (Vurgun 1985a: 122-123)

Refili'nin yukarıda verilen mısraı sosyalist bakış açısıyla değerlendirildiğinde “insanı burjuvaziye heveslendirdiği, çalışmaktan alıkoyduğu ve proleteryanın emeklerini görmemezlikten gelmeye sevk ettiği” şeklinde yorumlanabilir. Samed Vurgun sosyalizme sıkı sıkıya bağlı olduğundan Refili'nin sözüne bu açıdan yaklaşmış ve onu bu yüzden eleştirmiştir. Dolayısıyla Vurgun'un Refili'ye karşı menfi bir yaklaşım sergilemesinde referans noktası “sanat” değil, “siyasal görüş farklılığı”dır. Bu mısralarda Vurgun'un “rejim propagandisti” sıfatının ötesinde bir başka özelliği daha kendini hissettirmektedir: Jurnalcilik. Çünkü bir şairin yalnızca,

Neş`edir yaşamag, neş`edir heyat!

mısraından hareketle onu “proleteryanın emeklerini görmezden gelerek, yumuşak ve beyaz derisi ipekler içinde, yosma güzellere şiir söyleyen biri” biçiminde göstermeye çalışmak, ancak “jurnalcilik” diye nitelendirilebilir.

Samed Vurgun Mehmet Emin Resulzade'ye de aynı çerçeveden bakarak onu da tenkit eder; Tabii onu tenkit etmesindeki sebep de aynen Refili'de olduğu gibi sanatını beğenmemekten değil, siyasal görüşlerine karşı olmaktan kaynaklanır.

Devlet adamı, edebiyat tarihçisi, yazar ve şair olan Resulzade, birçok sıfatı şahsında toplamış olmakla birlikte, daha çok devlet adamlığıyla ve özellikle de 1918'de kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu olmak sıfatıyla tanınır. Resulzade, siyasal açıdan önceleri sosyalist bir çizgide bulunmasına rağmen, sonradan Türkçü çizgiye yaklaşır. Hatta 1910'lu yıllardan itibaren tamamen Türkçülüğü benimser ve 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da siyasal Türkçülüğün önde gelen isimlerinden biri olur. Türkçü olması münasebetiyle Türkiye'ye karşı yakın ilgi ve samimî bir sevgi besler. 1910'lu yılların başında bir süre için Türkiye'ye gelerek Türk Ocağı'na katılır. 1913'te tekrar Bakü'ye dönen Resulzade, kurucusu olduğu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1920'de Bolşeviklerin istilâsına uğramasının ardından 1923'te Türkiye'ye gelir ve buraya yerleşir. 1940'lı yıllarda kısa süre yurt dışında yaşadıkten sonra tekrar Ankara'ya döner ve hayatının sonuna kadar burada kalır (bk. Karayev 1993: 301-302).

İşte sosyalist rejimin yılmaz savunucusu durumundaki Samed Vurgun, Resulzade'yi şairliği bakımından değil; antikomünist; hatta Türkçü olmasından dolayı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ruslar tarafından işgâl edilmesi karşısında Türkiye'den yardım istemeyi gündeme getirmesi münasebetiyle ağır bir dille suçlar:

İndi heber verim ohucuma men
O 'millet rehberi' Resulzade'den;
Toplamış meclise Müselmanları,
Yağlı ve `delerle tutmuş onları;
Deyir: 'Türkiye'ni çağırığ gerek,
Bize kömek olsun, gılinc çekerek,
Parlasın edalet, mehri-hürriyet,
Ucalsın göylere şerefi-millet!..'

-Şarlatan!

-Aferin!

-Rehber bir bah!..

-Veteni yadlara bunlar satacağ!..

-Bir dayan!

-Ne dedin?

O bir haindir,

Sözünün perdesi millettir, dindir... (Vurgun 1986: 151).

Bu mısralar Vurgun'un Resulzâde hakkındaki kanaatlerini yansıttığı kadar, Türkiye hakkındaki düşüncelerini de ortaya koymaktadır.

Samed Vurgun'un menfî bakış açısıyla adından söz ettiği bir diğer Türk şairi, Yahya Kemal Beyatlı'dır. Vurgun, "Leylâ" (Vurgun 1985a: 250) manzumesinin kahramanı ile Yahya Kemal'in "Nazar" şiirinin kahramanı arasındaki isim aynıyetinden dolayı Yahya Kemal'in adını anar. Yahya Kemal'in "Nazar" şiirindeki

Gece, Leylâ'yı ayın on dördü,
Koyda tenhâ yıkanırken gördü.
'Kız vücûdun ne güzel böyle açık!
Kız yakından göreyim sâhile çık!'
Baktı etrâfına ürkek ürkek
Dedi: 'Tenhâda bu ses nolsa gerek?'
'Kız vücûdun sarı güller gibi ter

Çık sudan kendini üryan göster!
Aranırken ayın ölgün sesini,
Soğuk ay öptü beyaz ensesini.
Sardı her uzvunu bir ince sızı;
Bu öpüş gül gibi soldurdu kızı.

...

Bir sabah söyledi son sözlerini,
Yumdu dünyâya elâ gözlerini;
Koptu evden acı bir vâveylâ
Odalar inledi: Leylâ! Leylâ!” (Beyatlı 1990:143-144).

mısralarına telmihte bulunarak,

Kamal soyundurdu Leylâ'nı çılpag,
Çıhardı sahile, ay ışığına;
Bahdı döne-döne hezzler alarag,
Açıg bir bedenin yaraşığına.

Yazığ ki Leylâ'nı tutan setelcem
Gızıcığın ganına işledi birden,
Heyatı terk etdi o taleyi kem,
Şair ilham aldı bu facieden... (Vurgun 1985a: 251)

diyerek Yahya Kemal'i hicveder.

Samed Vurgun'un Yahya Kemal'e karşı sergilediği bu menfî tavır, ilk bakışta, Azerbaycan edebiyatının XX. yüzyılda Rus edebiyatının etkisine girmesinden sonra gelişen proleterya edebiyatının eğilimlerinden biri durumundaki “edebiyatta cinsellikten ve şehvet uyandıran konulardan uzak kalmak” ilkesiyle açıklanabilir. Fakat Vurgun'un kendisinin de Yahya Kemal'i eleştirmesine sebep olan mısralara benzer söyleyişleri vardır. Örneğin “İnce Hanım” (Vurgun 1985a: 336) başlıklı manzume-deki;

İnce Hanım çok gısganır bizim yaman nezerlerden,
Goynundaki ipek sapa göz moncuğu tahir herden.
İnce Hanım çoh güvenir özündeki güzelliğe,
Seher çıhır yuvasından ‘Güzellikde menem!’ deye
O bir bahar havasıdır, tez deyişen halları var;
Yanağında goşa-goşa, kiçik-kiçik halları var.

Dodaları çoh incedir, dişleri var mercan kimi;
O sallanar, sıgallanar canlar alan bir can kimi...
Gızıl durna bahışları süzüldükce humar-humar,
Ovcuların üreyinde yeller esib, tufan gopar...

...

Yol üstünde duran genler bu dilbere bahar geçer

Gızın oynag bahışları şımşek kimi çahar, keçer. (Vurgun 1985a:336-337)

mısralarında Vurgun'un İnce Hanımı tasvir edişi ile Yahya Kemal'in "Nazar" şiirinde Leylâ'yı tasvir edişi arasında "şairin bakış açısı" yönünden küçümsenemeyecek benzerlikler vardır. Bunun için Samed Vurgun'un, "Nazar" şiiri münasebetiyle Yahya Kemal'e karşı sergilediği menfi tavrın sanatsal kaygıdan ileri gelmediği açıktır. O hâlde Vurgun'un Yahya Kemal'e karşı sergilediği menfi tavrın başka bir sebebi olmalıdır. Bu sebep - muhtemelen- iki şairin dünya görüşündeki ayrılıktır. Samed Vurgun'un insanlara ve olaylara karşı sergilediği genel tavır ve taşıdığı "rejim propagandisti" kimliği dikkate alındığında böyle bir yorum yapılabilir.

Sonuç

Samed Vurgun manzumelerinde pek çok şairin adını anar. Bunlar içinde on bir Türk şairiyle ilgili söyledikleri, onun "sanat", "edebiyat" ve bilhassa "şiir" konusundaki görüşleri hakkında bilgi verdiği gibi, kendisine niçin "rejim propagandisti" sıfatı verildiğini de açıklar.

Baştan beri verilen örneklerden kolayca anlaşılacağı gibi o, sanatçı yönünü beğendiği şairleri taktir etmekten ve onları kendisine örnek almaktan geri durmamıştır. Ama onun beğenisinde sanatsal kaygıların yanında; belki ondan da fazla sosyalist fikirlerinin önemli bir payının olduğu da kabul edilmelidir. Öte taraftan beğendiği şairlerin kişiliklerini ve eserlerini sosyalist rejimin propagandası için malzeme olarak kullanma yolunda en ufak fırsatları bile kaçırmaz. Çünkü "o, *rejim propagandası yapmak için sonuç alabileceğini düşündüğü her yola müracaat eder.*" (Bozdoğan 2000: 339). Bunda onun rejime duyduğu samimi inancın yanında Stalin yıllarının siyasal şartlarının da etkisi vardır.

Samed Vurgun menfi bakış açısıyla ele aldığı şairlerin ise sanatçı kimliklerini değil; siyasal fikirlerini öne çıkarır. Onların sanatçı yönlerini değil siyasal düşüncelerini ve dünya görüşlerini eleştirir. Hatta onlar hakkındaki görüşleri eleştiri boyutlarını aşır saldırı düzeyine varır.

Gerçi sosyalist dünya görüşüne mensup şairlerin eserlerinde siyasal görüşlerinin yansımalarının bulunması hiç görülmedik ve hepten yadırganacak bir durum değildir. Ama, kimileri bunu estetik değerlerden taviz vermeden ve takındıkları didaktik tavrı nutuk türünün üslûbuna dönüştürmeden gerçekleştirmeyi başarmış; yani, sosyal realist (toplumsal gerçekçi) bir çizgide eser üretmiştir. Oysa kimileri -Samed Vurgun'un da yaptığı gibi- tercihini doğrudan doğruya ve açıktan rejimin propagandasını yapma tarafında kullanmış; yani sosyalist realizm (toplumcu gerçekçilik) anlayışını benimsemiştir. Bu tercihleri Vurgun'un şiirindeki estetik unsurların kaybolmasına; en azından geri plâna düşmesine neden olmuştur.

Açıklamalar

- 1 Bu çalışma sırasında Azerbaycan'da yayımlanmış eserlerden yapılan alıntılar – şiirler hariç olmak üzere- Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir.
- 2 Bunlardan yazar ve düşünürlerin sayısı ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar fazladır. Bu makalede yalnızca şairler üzerinde durulacaktır.
- 3 Bu çalışma sırasında Samed Vurgun'un manzumeleri kiril harflerinden Latin harflerine aktarılırken çevriyazı sistemi kullanılmamış; yalnızca ince sıradan kelimelerdeki kalın “G/g” sesi, “Ğ/ğ ile gösterilmiştir.

Kaynakça

- ALİYEV, Rüstem (1991), *Nizamî Gencevî* (Türkçeye Ceviren: E. EMİRASLAN), Bakü: Yazıcı Yayınevi.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1990), *Kendi Gök Kubbemiz*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BOZDOĞAN, Ahmet (2000), “Samed Vurgun'un Şiirlerinde Vatan ve Rejim Teması Hakkında”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9. Sayı: 327-340.
- Fuzulî (1990), *Fuzulî Divanı* (Metni Baskıya Hazırlayanlar: Kenen Akyüz, Süheyl Berken, Seyit Yüksel, Müjgan Cunbur), Ankara: Akçağ Yayınları
- KAPLAN, Mehmet (1984), *Şiir Tahlilleri 2 -Cumhuriyet Devri Türk Şiiri-*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAYEV, Yaşar Vahidoğlu (1993), “Azerbaycan XX. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1920'ye Kadar)”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 4* (Proje Yöneticisi ve Genel Redaktör: Nevzat Kösoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 77-344.

- Mir Celal ve F.C. HÜSEYNOV (1974), *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı*, Bakı: Maarif Neşriyatı.
- Nesîmî (1990), *Nesîmî Divanı*, (Yayına Hazırlayan: Hüseyin AYAN), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ORUCELİ, H.(1956), *Samed Vurgun*, Bakı: Azerbaycan Uşag ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı.
- RADO, Şevket (1968), *50. Yılında Sovyet Rusya*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası.
- RESULZADE, Mehmet Emin (1951), *Azerbaycan Şairi Nizamî*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- SERTEL, Sabiha (1996), *İlericilik, Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Tevfik Fikret (1985), *Rûbab-ı Şikeste ve Diğer Eserleri* (Tertip ve Telif Eden: Fahri Uzun), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- VİLADİMİROV, S. ve D. MOLDAVSKİ (2001), *Mayakovski*, (Rusçadan Çeviren: Ataol BEHRAMOĞLU), İstanbul: Gendaş Kültür.
- VURGUN, Samed (1947), *İstigbal Teranesi*, Bakı: Azemeşr.
- VURGUN, Samed (1985a), *Eserleri Yeddi Cildde Birinci Cild*, (Tertib Edenler: O. Sarıvelli ve E. Hüseyinov), Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nizami Adına Halglar Dostluğu Ordenli Edebiyyat İnstitutu.
- VURGUN, Samed (1985b), *Eserleri Yeddi Cildde İkinci Cild*, (Tertib Edenler: O. Sarıvelli ve E. Hüseyinov), Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nizami Adına Halglar Dostluğu Ordenli Edebiyyat İnstitutu.
- VURGUN, Samed (1986), *Eserleri Yeddi Cildde Üçüncü Cild*, (Tertib Edenler: O. Sarıvelli ve E. Hüseyinov), Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nizami Adına Halglar Dostluğu Ordenli Edebiyyat İnstitutu.
- VURGUN, Samed (1988), *Eserleri Yeddi Cildde Dördüncü Cild*, (Tertib Edenler: O. Sarıvelli ve E. Hüseyinov), Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nizami Adına Halglar Dostluğu Ordenli Edebiyyat İnstitutu.
- YILDIRIM, Dursun (1984), "Vâkıf, Molla Penah", *Türk Ansiklopedisi XXXII*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi: 239-240.

Eleven Turkish Poets From Samed Vurgun's Point of View

Assist. Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN*

Abstract: Samed Vurgun is one of the figures who is very well known in Azerbaijan Turkish poem in the Soviet period. He considers many poets especially in his famous poems as a poet of “regime propagandist”. This fact shows that he is “regime propagandist” and his works show his art view. In order to put forward his evaluations related with this subject, we reviewed and analysed all his works related with some of the Turkish poets.

Key words: Samed Vurgun, socialism, propaganda, Azerbaijan Turkish poetry in the Soviet period

* Cumhuriyet University, Faculty of Science and Letters / SIVAS
bozdoganahmet@hotmail.com

Одиннадцать Турецких Поэтов с Точки Зрения Самеда Вургун

Ахмет БОЗДОГАН, к.н., доцент*

Резюме: Самед Вургун- один из известных личностей Азербайджанской поэзии Советского периода. Вургун, известный в качестве «пропагандиста режима», в своих поэтических произведениях упоминает имена многих поэтов. Отношение его к некоторым из них с одной стороны отражает его художественную идеологию, а с другой стороны показывает то, почему его называют «пропагандистом режима». Для раскрытия данного положения в этой статье сделана попытка рассмотреть и проанализировать его оценки, связанные с некоторыми Турецкими поэтами.

Ключевые слова: Самед Вургун, социализм, пропаганда, Азербайджанская поэзия Советского периода

* Джумхуриетский Университет, Факультет естественных наук и литературы- СИВАС
bozdoganahmet@hotmail.com